

Допринос Руске Цркве академском образовању Срба у другој половини 19. и првој половини 20. века

Резиме. Рад говори о улози и доприносу Руске Цркве академском образовању Срба у периоду друге половине 19. века и у првој половини 20. века. У другој половини 19. века велики број Срба се школовао у Русији. Октобарска револуција доводи у Србију многе руске мигранте. Међу њима значајан допринос даће руски монаси, коју су обновили монашку духовност, и руски професори, који ће српској академској теологији, оснивањем Православног богословског факултета, дати смернице у којима треба да се развија.

Кључне речи: Руска Црква, духовне академије, монаштво, Православни богословски факултет.

Увод

Од времена цара Ивана Грозног, Руска Православна Црква и држава постају незаобилазни фактор у животу Српске Православне Цркве и нашег народа. Овај утицај на српску духовност биће снажно изражен у време цара Петра Великог, када цар Петар шаље руске учитеље Србима, а Срби у периоду 18. века постају питомци руских духовних академија. Веома је важно размотрити улогу митрополита Михаила Јовановића, великог славенофила и личности која је последњих тридесет година деветнаестог века упутила велики број Срба на школовање у Русију. Од значаја је разјаснити какав је био систем школства у руским духовним академијама и какве су теолошке правце Срби усвојили на руским духовним академијама. Октобарска револуција доводи до тешког стања у Руској Цркви и многи Руси емигрирају у тадашњу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Прихвативши Србију као своју нову домовину, Руси узимају активну улогу у оснивању манастира, Богословског факултета и обнови целокупног духовног и културног живота Срба.

Школовање Срба на руским духовним академијама и у руским световним школама

Руске високе богословске школе називају се духовне академије. Најстарија и најутицајнија међу њима била је Кијевска духовна академија, која је основана 1615. године и дуго је заузимала место једине високе богословске школе у православном свету. Временом ће уз Кијевску духовну академију важно место заузети и

* Православни богословски факултет Универзитета у Београду; radovanovicbranko7@gmail.com

Московска и Петроградска духовна академија. У периоду од 1721. до 1762. године Кијевску духовну академију похађало је око 28 Срба, а укупно у осамнаестом веку 65 Срба (Јовановић 1926, 30). Међу њима најпознатији су Дионисије Новаковић, потоњи епископ Будимски и аутор *Еџиџона*, прве српске литургије, и Јован Рајић, даровити теолошки писац и историчар.

Међутим, јаче присуство Срба на духовним академијама, остварено је у другој половини 19. века (Огњановић 1894, 1), у време митрополита Михаила Јовановића, који је српске младиће већином упућивао на школовање у Русију. Веома је важно напоменути да Срби нису похађали само руске духовне школе већ и световне.

Митрополит Михаило Јовановић је рођен у Сокобањи 1826. године. По завршетку Београдске богословије 1846. године, митрополит Петар Јовановић га је послао на школовање у Русију. У групи која је упућена у Кијев поред Михаила Јовановића били су и Јован Ристић и Пантелија Панта Срећковић. Михаило Јовановић је прво завршио средњошколску семинарију, а затим и духовну академију са степеном магистра богословља. У Русији он долази под утицај идеје панславизма; то ће обележити цео његов живот, како црквени тако и политички.¹

По повратку из Русије био је изабран за епископа Шабачког, а потом и за митрополита Српског 1859. године. На тој функцији ће остати до 1881. године, када ће због сукоба са Обреновићима и напредњачком владом морати да напусти дужност митрополита и оде у изгнанство. После повремених боравка у разним местима, он одлази у Русију (Слијепчевић 1980, 320). Узевши учешћа у прослави јубилеја Кијевског универзитета, митрополит Михаило се настанио у Кијеву, а потом је живео у Петрограду и Српском Подворју у Москви. Све време свога изгнанства, до 1889. године, имао је значајну улогу у решавању политичке ситуације српског народа и све до своје смрти је изражавао љубав према Русији, коју је видео као свесловенског ујединитеља. Митрополит Михаило је велику пажњу придавао школовању српске духовне и политичке елите у Русији. Поред митрополита Српског Михаила Јовановића, који је изузетно био цењен у руским црквеним и политичким круговима, у Русију на школовање упућивали су и: Српски народни сабор из Сремских Карловаца, митрополит Црногорски Митрофан (Бан), и митрополит Сарајевски Сава Косановић (Пузовић 2012а, 156-157).

После одређене стагнације боравка Срба на Кијевској духовној академији, у периоду 1869-1899. Кијевска духовна академија постаје богословско училиште за преко седамдесет Срба (Пузовић 2012а, 153). Она постаје црквено-духовни центар за школовање Срба, а ни на осталим академијама није био незначајан број. По повратку у Србију, васпитаницима руских духовних школа је био загарантован висок црквени положај. Тако су Никанор Ружичић, Никодим Милаш, Платон Јовановић били изабрани за епископе, а највећи део васпитаника је био

¹ У српској богословској периодици налазимо радове који говоре о његовој повезаности са осталим представницима идеје панславизма. Он је узимао активно учешће у раду Словенског комитета у Москви („Још неколико речи о нашем Митрополиту у Русији“ 1869, 691-693; „Како је наш Митрополит Михаило посетио словенски комитет у Москви“ 1869, 664-665).

постављан за професоре богословских и учитељских школа: Стеван Веселиновић, Стеван Димитријевић, Добросав Ковачевић, Мирко Јовановић, Јован Борота, Светолик Ранковић, Петар Протић и други.

Анализирајући завршне радове Срба на Кијевској духовној академији, др Владислав Пузовић долази до значајне констатације да су завршни радови Срба на овој академији били претежно црквено-историјски (Пузовић 2012а, 159). У периоду друге половине 19. века бављење историјом је била главна одлика руске богословске мисли. Међу водећим руским црквеним историчарима, који су боравили и предавали у духовним академијама, најзначајнији је био Василије Васиљевић Болотов.

Болотов је био професор Петроградске духовне академије. На катедри Опште историје Цркве наследио је угледног професора Чељцова. Болотов се бавио историјом на академски начин. Професор Сергије Троицки каже: „Његови научни методи сведоче, да је не само потпуно познат са савременим захтевима научног истраживања, већ да се уме необично вешто користити целокупним историјским градивом. Најмилији му је метод критички, којим влада у савршенству“ (Швабић 1900, 118). Предавања Болотова су снимана и потом прекуцавана и објављивана.² Болотов се упокојио 1900. године.³

Руски утицај на српско академско богословље у 19. веку не огледа се само у аспектима богословске мисли, него он подразумева и друге академске дисциплине. Срби су били школовани и на другим академским институцијама у Русији. Пантелија Панта Срећковић⁴ и Милош С. Милојевић⁵ су два најпознатија дипломаца руских (нецрквених) факултета, иначе представници романтичарске историографије. Међу лекарима школованим у Русији посебан печат оставили су: Милутин Живковић, Георгије Нешић и Владимир Георгијевић (Пилиповић

² Из ових аудио записа настала је његова књига *Историја Цркве у периоду Васељенских сабора*. По многим црквеним историчарима и теолозима она представља најбољу студију о Васељенским саборима. Захваљујући труду епархије Жичке она је објављена на српском језику.

³ Поводом упокојења Болотова, *Гласник православне цркве у Краљевини Србији* умолио је Павла Швабића, бившег васпитаника Петроградске духовне академије и човека који се богословљу учио из уста Болотова, да напише Некролог В. В. Болотову. Павле Швабић то прихватио и у раду наводи: „... ја се одазивам Гласнику православне српске Цркве, да на гласниковим странама споменем својом скромном речју овог великог покојника, али чиним то са страхом, јасно сазнајући, да је тешко обичном човеку верно обележити узвишеност духа и моралну величину оваквих изабраника Божијих, као што беше покојни В. В. Болотов“ (Швабић 1900, 118.)

⁴ Пантелија Срећковић је поред Кијевске духовне академије завршио и Историјско-филолошки факултет у Кијеву. Био је професор Велике школе на катедри за историју. Водио је полемику са Иларионом Руварцем о значајним питањима из националне историје: О кнезу Лазару, Маричкој бици, издајству Вука Бранковића. Он је велику пажњу посвећивао традицији, сматрао је традицију важним историјским извором, који не треба критички истраживати. Упокојио се 1903 (Атлагић 2005, 88; Сувајић 2005, 95; Станојевић 2005, 124-125).

⁵ Милош С. Милојевић се школовао на Универзитету у Москви. Обављао је дужност директора неколико школа у Лесковцу и Београду. Митрополит Михаило Јовановић му је поверио дужност управника „Страначке Богословије“. Као и Панта Срећковић, и он се нашао на удару критике Илариона Руварца због својих историјских радова (Слијепчевић 2002, 245; Сувајић 2007, 235).

2012, 99). Срби су војну вештину стицали и на руским војним школама. Генерал Димитрије Ђурић, школован у руским војним школама, обављао је и дужност министра војног.

Стање у руској црквеној просвети на основу анализе полемике Троицког и Рајића са Казимировићем

Радован Казимировић,⁶ поводом избора Сергија Троицког за професора Правног факултета у Суботици, пише студију (Казимировић 1928, 135-139; 211-215; 318-323) у којој критикује једног од најбољих познавалаца канонског права. Он каже да је дуго ћутао и да је сада време да каже коју реч. Он оптужује Сергија Троицког за непријатељство према српском свештенству и посебно истиче критику Троицког на рачун свештеничког удружења. Он за Троицког наводи да је у свом магистарском раду био веома непажљив према Никодиму Милашу, па га је један од рецензента упутио да се пажљивије изражава. Посебно је оптуживао наше свештенство због других брака, а за епископе је говорио да су попустљиви према свештенству.

Према Казимировићевом казивању, духовне академије су биле потпуно стручне више богословске школе, али на њима су се предавале скоро све богословске науке. Закон из 1869. предвидео је да се у руским академијама формирају одсеци и да студенти могу специјализирати једну област. На основу овог закона постојао је посебни Црквено-практични одсек и на њему се црквено право са великом пажњом и озбиљношћу изучавало. Због тога су студенти, по старом закону, бирани за професоре црквеног права и на универзитетима. Тако имамо да су на многим руским универзитетима предавали црквено право свршени студенти старих духовних академија, који су се неретко и дошколовали на европским универзитетима. Казимировић наводи најпознатије професоре црквеног права: Кашкарева, Павлова, Барева, Соколова, Суворова и друге (Казимировић 1928, 136-138). Пред крај 19. века руски универзитети одбијају услуге каноничара духовних академија, а саме духовне академије често доводе за професоре црквеног права не богослове, већ правнике. Тако је Бенешевеић завршио правни факултет и постао професор канонског права Петроградске духовне академије.

Казимировић наводи да у време када је он студирао у Кијевској духовној академији, у периоду 1903-1907., њему је право предавао Мишченко, који је као доцент наследио професора Лашкарева. Он је излагао црквено право у скраћеном облику и из личног искуства. Казимировић закључује да се са основном спремом не може бити професор црквеног права на факултету у саставу универзитета. Тако и Сергије Троицки не може бити више него професор богословије, као што је и Малахов магистар богословља, а професор Карловачке богословије. Троицки нема ни формалне квалификације јер нема докторат. Троицки истиче да је бора-

⁶ Радован Казимировић је био бивши кијевски ђак. Повод за његову полемику са Троицким био је избор Троицког за професора Правног факултета у Суботици. Казимировић је сматрао да ће он добити то место, па револтиран пише своју студију у којој жели да унизи значај Троицког.

вио 1910., 1912. и 1913. на даљем школовању, али то није имало никакве везе са црквеним правом. Детаљан опис његовог путовања имамо из 1913. и ту видимо да је он ишао у мисију ради именоване јереси. Анализирајући магистарски рад Троицког, Казимировић подсећа да су референти који су прегледали рад дали негативну оцену, али да је Троицки био синодални чиновник и да је зато добио степен магистра богословља (Казимировић 1928, 322-323).

На текст Радована Казимировића Троицки одговара својим радом. Он замера Казимировићу његову намеру да га омаловажи. Он се прво осврће на Казимировићеву оптужбу да је он непријатељ Српске Цркве и да је још док је боравио у Русији критиковао постојање свештеничког удружења. Троицки истиче да то није истина и да је немогуће поистоветити свештеничко удружење са целом Српском Црквом. Казимировић, по њему, не може да схвати неке различите појмове и зато он не може да говори о истинској науци (Троицки 1928, 311-312). Са намером да оправда неоснованост оптужбе Казимировића за непријатељство према Српској Цркви, Троицки наводи цитате из својих радова, где се види његова искрена жеља и намера за јединство у Српској Цркви. Непажљивост према одређеним епископима Српске Цркве такође је неоснована оптужба. Говорећи о својој стручној спреми, Троицки каже да су и богословије, у његово време, биле изједначене са класичним гимназијама и да се после њих могло ступати на Универзитет. Није истина да на духовним академијама нису предавани небогословски предмети. Постојало је чак 16 небогословских предмета које је требало положити (Троицки 1928, 313-314).

Казимировићеве тврдње о предавању црквеног права „по старом закону“ на Универзитету нису истините. Крајем 19. и почетком 20. века многи каноничари са духовних академија предају и даље на универзитетима (Покровски, Соколов, Прокешев). На Казимировићеву тврдњу да је у Академији изучавао право у скаћеном облику, Троицки износи опаску да то значи да и он нема квалификације за професора канонског права. Троицки истиче да ниједна Уредба о Универзитету не предвиђа боравак у иностранству. Он је три пута био у научном посланству и из тога настали су многи научни чланци и студије. Казимировић настоји да прећути многе научне радове Троицког, а оне које наводи својом анализом омаловажава (Троицки 1928, 409-411).

Љубомир Рајић⁷ се укључује у полемику између Радована Казимировића и Сергија Троицког. Рајић сматра да је Троицки неоправдано нападан и да из своје скромности прима многе увреде на које не одговара (Рајић 1928, 215-217). У бољем положају није био ни Антоније Храповицки, који је тада био признат у целом свету. Рајић, називајући Казимировић својим другом, сматра да је он значајан српски богословски научник. Међутим, он замера Казимировићу што је ушао у полемику са Троицким не око неког богословског питања, већ око нечега што нема везе са науком.

⁷ Љубомир Рајић је био дипломат Московске духовне академије. У време писања ове студије био је професор Друге мушке Гимназије.

Казимировић је изнео неистину да руске богословије нису давале право ступања на Универзитет. Руске богословије, које се називају семинарије, до 1899. давале су право ступања на Универзитет без икаквих препрека. До ступања у семинарије четири године се ишло у духовна училишта и она су имала ранг четири разреда гимназије. У петој и шестој години семинарије учили су се богословски предмети. Законом из 1880. било је забрањено ступати из семинарије на Универзитет само на неколика Универзитета, а о стали су задржали стару праксу. Овај закон је прописан на предлог црквених власти са намером да се сачува што бољи богословски кадар, јер су многи теолози после универзитета настављали своју небогословску каријеру. Поред Универзитета постојали су у Русији и разни институти и лицеји. Они су постојали независно од Универзитета, на њих се ступало после положеног пријемног испита и многи богослови су ступали и у ове школе.

Тачно је да су ученици ступали из семинарије на академију после пријемног испита, али тако је било због великог броја кандидата, јер је конкуренције била велика. Академије су биле најбоље богословске школе; Рајић сматра да богословски факултети у Атини и Черновицама нису могли ни да се упореде са академијама. На академијама су радили чувени професори, научници, сјајни су услови за рад и поседују богате библиотеке. Академије су биле потпуне стручне школе. Поред богословских изучавани су и небогословски предмети. Академије су имале широке задатке, а не само уске, како хоће Казимировић да представи. Рајић говори да у време када је он студирао, као и Казимировић, на академијама се богословска наука изучавала на веома озбиљан начин. Најбољи пример овога су професори Кључевски и Титов, које су многи студенти са целог Универзитета долазили да слушају. Казимировићева тврдња да се на академијама нису изучавали страни језици, књижевност и историје, није истинита. На академијама су постојала два одсека: литерарни и историјски. При ступању на академију студенти су бирали један од ова два одсека и ту су имали обавезне, али и изборне предмете.⁸

Рајићу је посебно засметало што је Казимировић студенте који су завршили академију назвао дилетантима у појединим богословским наукама. Он поставља питање да ли су и Стева Веселиновић и Теодор Титов, који су завршили академију и постали професори Универзитета, дилетанти? Магистарска титула Троицког је већа од свих доктората који се добијају у Атини, Черновицама и Немачкој. Магистарске дисертације су рађене као добри научни радови, њихова израда је била под будним оком ментора, а кандидатима је била доступна литература и библиотеке. Магистарске дисертације се морају сматрати исто што и докторати и зато није чудо што су они бирани за доценте, ванредне и редовне професоре. Рајић наводи пример дипломираних студената медицинског факултета, који се у Русији називају лекари, а у другим земљама добијају титуле

⁸ Љубомир Рајић, приликом разматрања и побијања Казимировићевих теза, ослања се на часописе који су тада излазили при духовним академијама.

доктора медицинских наука (Рајић 1928, 323-325). Дакле, у Русији је било тешко доћи до научног степена.

Према Рајићу, духовне академије су најбоље богословске школе. Оне су давале најбоље услове за рад и могућност остварења циљева. Академије су поседовале пребогате библиотеке и најеминентније професоре: Лебедева, Голубинског, Болотова, Глубоковског, Флоренског и многе друге. На академије су примани само најбољи семинаристи, а после сваке године полагаани су прелазни испити. У току четворогодишњег студирања писало се девет писмених радова, четири беседе и кандидатска дисертација. Студенти су велику пажњу посвећивали и превођењу.

Колико су биле цењене духовне академије сведочи и то да су многи дипломци бирани за професоре световних школа, али и професоре Универзитета (Соколов, Андрејев). Не може се прихватити као истина да су професори који су предавали на Универзитету, а имали су само завршену духовну академију, одлазили ван Русије на дошколовање и допуњавање свога знања. Није искључено да је било и таквих појединаца, али се ствар не може генерализовати. На Московској духовној академији, чији је студент Рајић био, канонско право се предавало четири часа недељно. У прилог значају руских семинарија Рајић на крају наводи неке свршене семинаристе који су постали научници светског гласа: Кључевски, Павлов, лекар Дианин (Рајић 1928, 416-418).

Допринос руског монаштва обнови и развоју монаштва и духовности у Српској Православној Цркви

У таласу руске емиграције⁹ било је и бројно руско монаштво. Када говоримо о њиховом значају и доприносу развоју српског монаштва, као главне аспекте морамо да истакнемо: да су они подигли духовност и живот у општежићу на један виши ниво, да су обновили многе запустеле манастире, да су дали нови дах давно уснулом женском монаштву, да су својом духовношћу и својим сведочанством Христа оставили неизбрисив траг и правац којим треба да се развија српско монаштво. Посебно се истичу два духовна монашка центра која су населили руски монаси: манастир Миљково (епархија Браничевска) и манастир Хопово (на Фрушкој Гори). Као два духовна горостаса у овим манастирима истичу се јеромонах Амвросије Куганов и мати Екатарина. Са оцем Амвросијем Миљково је населило 25 монаха, са мати Екатарином манастир Хопово је населило 80 сестара бившег лесњевског сестринства (Кончаревић 2010, 38).

Поред ова два манастира руски калуђери су обновили још неке запустеле манастире: Петковицу код Шапца, Јазак, Гргетек, Врдник и Беочин. Бројно лесњевско сестринство, које је населило у Хопову, са двадесетак монахиња населило је

⁹ После Октобарске револуције дошло је до погрома Руске Цркве и руске интелигенције. Поред многобројних радова који нам описују стање Руске Цркве и државе под бољшевицима, Јустин Поповић у својој студији, која је обављена у *Хришћанском животију*, истиче се мишљу да је то „апокалипсис нашег времена“ (Поповић 1927, 209-210).

и обновило манастир Кувеждин.¹⁰ Руски монаси били су постављани за игумане манастира: Сергије-Тумане, Кирил-Прохор Пчињски, Митрофан-Раковица и Дечани. Посебан утицај руско монаштво оставиће на потоње највеће српске духовнике: Николаја Велимировића, Јустина Поповића и Тадеја Витовничког (Кончаревић 2010, 38-40). Тако отац Јустин Поповић, задивљен духовном величином мати Екатарине, која је обновила монашки живот у Хопову и Кувеждину, пише студију под насловом „О њој – необичној Рускињи међу нама обичнима“, у којој нас упознаје са духовним животом ове, како он каже, необичне Рускиње.

Грофица Евгенија, у монаштву игуманија Екатарина, рођена је у Москви 1850. године. Родитељи су јој били књегиња Хилкова и гроф Ефимовски. Њени родитељи, богати и материјално и духовно, усадили су јој љубав према Богу. Високо је образована; завршила је московски факултет, са изузетним познавањем француског и енглеског језика. У Москви оснива школу за сиромашне девојке. Школа ће радити пет година, а потом, после њене болести, она почиње да се интересује за богословска питања (Поповић 1925, 543). Имала је лично познанство са Соловјевим, а изузетно је ценила радове Хомјакова. Пресудан утицај на њу остварили су Свети Оци, које је неуморно читала и који су пробудили жељу у њој да се замонаши.

У Буђитимском манастиру, у Полтавској губернији, постаје послушница. Свети Синод са оберпрокуратором Побједоносцевим доноси одлуку да матушка Катарина оснује манастир у Лесну, у крају бившег Пољског царства. У Лесну је основала велики манастир и за време Великог рата ту је боравило око 400 монахиња и око 700 дечице, са циљем да стекну што боље васпитање и школовање. У Лесну је затекла само једну цркву, а оставила је читаво насеље. Испуњена хришћанском љубављу¹¹ многе је примала у своје тихо пристаниште. Матушка је основала још четири манастира: Виров, Радочницу, Теомен и Красносток.

Године 1908. одређује себи достојну заменицу, а она прима велики постригсхиму. Услед рата, она брине о монаштву, једне сестра смешта у Петроград, једне у Нижегородску губернију, а она сама одлази у Бесарабију. У Бесарабији јој се погоршава стање и лекари јој ампутирају ногу. Бесарабија ће бити окупирана од стране Румуније, Румуни ће вршити румунизацију, забрањивати црквене службе на словенском. Матушка, због тешког положаја монаштва, доноси одлуку да са сестринством дође у Србију. Године 1920. матушка са сестринством насељава манастир Хопово. У манастиру Хопову се и упокојила, оставивши иза себе неизбрисив допринос обнови српске духовности.

¹⁰ Доласком руског женског монаштва у Србију имаће за последицу обнову женског монаштва у Српској Цркви, које је услед робовања под Турцима престало да битише. Питање развоја женског монаштва није пуно расправљано у српској периодици и одређеним студијама. Митрополит Амфилохије Радовић објавио је значајну студију, у којој показује развој женског монаштва у Српској Цркви, анализирајући многе аспекте који су утицали на женско монаштво кроз векове (Радовић 1963, 20-23).

¹¹ „И ако игуманија, она свима служи, свима радосно робује и зато све љубављу поробљује. Служећи свима, она влада над свима. То је најчаробнија власт; што је јача све је смиренија; непрестано расте из силе у силу, из моћи у моћ“ (Поповић 1925, 544).

Академска улога руских професора у оснивању и почетку рада Православног богословског факултета у Београду

На почетку 20. века и поред великог броја Срба школованих на високим богословским школама у Русији, па и појединачних случајева школовања на Западу, српска богословска мисао није имала јасан правац у којем би требало да се развија. Стање у српској богословској науци настојао је да нам покаже професор Чедомир Марјановић, који у својој богословској студији „Руси и српска богословска књижевност“ (Марјановић 1909, 516-526; 656-664; 716-724; 897-901) до детаља анализира стање и у српској теологији.

У овом периоду постоји једна група богослова која се својим радом издваја од других. Најутицајнији представници српске богословске књижевности живели су на територији Аустро-Угарске и то су били: епископ Никодим Милаш, Иларион Зеремски, Иван Ђирић, Милош Парента и други¹². Најпознатији богослов у Краљевини Србији је био Стеван Веселиновић,¹³ ректор Богословије Светог Саве. Он је био догматичар, али се бавио и историјом СПЦ, библијским наукама, канонским правом и патристиком. Разлог оваквог богословског шаренила је у томе што је он био вероучитељ, па професор Богословије, па ректор исте, а радио је и при Министарству просвете. Као најпознатија богословска личност у Краљевини Србији, он је морао давати одговор на сва важнија питања. Уз Веселиновића долази један број богослова школованих у Русији, а потом долазе богослови школовани и у Русији и на Западу. Постојао је и један број богослова који су се школовали у нашим школама, али они су се углавном бавили свакодневним црквеним животом.

У то време богословље је било најнеразвијенији део српске науке. Разлог томе је што је у српској теологији била изражена фрагментарност и нису постојали одређени теолошки правци. Општа карактеристика српске богословске књижевности је била недостатак стручних аутора и стручних радова. Радови који су тада постојали били су површни или нису имали неку оригиналност (Марјановић 1909, 656-657). Велики је проблем био што су многе науке виделе стање у теолошкој науци и настојале да је нападну и што је могуће више дискредитују. Опште је мишљење да је у целокупном националном карактеру било мало религиозног и нимало спекулативног Србина.

Овакво стање на почетку 20. века могло се поправити оснивањем Богословског факултета у Београду. Међутим, видимо да у првих десетак година није постојала непоколебљива воља и жеља за тим. Београдска Велика школа је 1905. године претворена у Универзитет. Закон, који се тицао оснивања Универзитета, пред-

¹² Никодим Милаш се бавио Црквеним правом. Иван Ђирић и Иларион Зеремски су писали студије из Светог Писма, Иван Ђирић, у монаштву Иринеј, бавио се Старим заветом, а Иларион Зеремски Новим заветом. Милош Парента, потоњи ректор Карловачке богословије, у то време је пажњу посвећивао Догматици и Апологетици.

¹³ Стеван Веселиновић док је још боравио у Кијевској духовној академији упутио је писмо у отаџбину у којем говори о животу у Кијевској духовној академији (Веселиновић 1889, 347-349).

виђао је и оснивање Богословског факултета. Међутим, то није остварено. Први разлог је био недостатак професора, а после тога долазе Балкански ратови и Први светски рат, у којима је свештенство Српске Цркве веома пострадао и дало значајан допринос ослобођењу српских крајева. Услови за отварање Православног богословског факултета створили су се тек две године по завршетку Првог светског рата.

Питање покретања рада факултета, поново покренуто 1919. године, изазвало је велике полемике.¹⁴ Међутим, један од главних проблема, поред постављања питања научности теологије, а то је недостатак професорског кадра, сада је био решен. Значајан допринос овоме дали су руски емигранти, иначе бивши професори духовних академија. У вихору бољшевичког терора и грађанског рата, они су тадашњу Југославију видели као сигурно уточиште. И, управо, првом седницом Савета Богословског факултета председавао је др Александар Павлович Доброклонски, професор Опште историје. За декана је изабран прота Стеван Димитријевић.

Професор Александар Павлович Доброклонски је на Богословском факултету изабран за професора Опште историје. Пре доласка у Београд, професор Доброклонски је био професор Историјско-филолошког факултета Московског универзитета и Историјско-филолошког факултета Новоросијског универзитета у Одеси (Пузовић 2011, 42). На катедри професора Опште историје остаће до свога упокојења 1937. године („Александар Павлович Доброклонски“ 1937, 157-158). Оно што је карактеристично за научни допринос овог црвеног историчара је увођење у српско богословље методологије црквено-историјске науке, која је у Русији цветала у 19. веку. Током друге половине 19. века, црквено-историјска наука је имала фундаменталан значај у руској теолошкој мисли, а професор Алексеј Лебедев, чији је следбеник Доброклонски био, увео је у историјски метод критичку анализу и преиспитивање историјских извора. Следећи Лебедева, Доброклонски¹⁵ кроз свој истраживачки рад даје огроман допринос развоју црквено-историјске науке, како у Русији, тако и по свом доласку у Србију. Поред уваженог професора Доброклонског, утицај руске црквено-историјске школе на

¹⁴ Већ од 1905, када је покренуто оснивање факултета, јављају се радови, који се баве питањем: да ли је теологија наука? Владислав Рибникар у својој студији „Теолошки факултет или Духовна академија“ разматра питање каква високообразовна институција нам треба. Бранислав Петронијевић је сматрао да теологији није место на Универзитету, јер се она заснива на откровењу, а не на искуству и мишљењу. Његово мишљење дели и Владимир Ђоровић. Радован Казимиrowић је истицао мишљење да то што почива на Откровењу не значи да теологија није наука, а Чедомир Марјановић је заступао тврдњу да теологија мора да остане мало конзервативнија, али да је то не чини мањом науком од осталих (Рибникар 2010, 125; Казимиrowић 2010, 131-132).

¹⁵ Велики допринос развоју црквено-историјске науке код Срба, професор Доброклонски дао је кроз свој двотомни уџбеник, који је настао на основу његових предавања. Он се састојао од две литографисане свеске. Професор Доброклонски се тридесетих година двадесетог века нашао на удару критике Чедомира Марјановића, управитеља Учитељске школе у Београду, који је доводио у питање научност Доброклонског, али му је Доброклонски одговарао у једном учтивом и смиреном тону и побијао његове неосноване оптужбе (Пузовић 2012б, 95-98).

развој српске црквено-историјске школе огледа се и кроз личности професора Теодора Титова и професора Викентија Фрадинског.

Теодор Титов је рођен у селу Черкасское Поречное, у губернији Курској, 1864. године (Пузовић 2014, 128). Завршивши Курску духовну семинарију, уписује и завршава Кијевску духовну академију. На Кијевској духовној академији прво је предавао Општу грађанску историју, а од 1897. поверена му је катедра Историје Руске Цркве. Свештенички чин примио је 1896. године, а 1905. одбранио је докторску дисертацију из области црквене историје. Након победе большевизма, напушта отаџбину и пресељава се у Београд, где ће живети до смрти 1935. године. Будући да је професор Доброклонски¹⁶ заузео катедру Историје хришћанске цркве на Богословском факултету у Београду, Теодор Титов је предавао предмете: Библијска историја са библијском археологијом, Догматско богословље, Упоредно богословље, а на молбу студената факултативно је предавао Историју Руске Православне Цркве.

Професор Теодор Титов је допринос српској црквено-историјској науци дао још као професор Кијевске духовне академије, када су многи завршни радови из Опште историје и Историје Српске Православне Цркве настајали под његовим менторством. Године 1898. објавио је некролог митрополиту Михаилу Јовановићу. Доласком у емиграцију његове радове можемо поделити на оне који се односе на историју Руске Цркве (Пузовић 2014, 134-136) и оне који се односе на историју Српске Цркве. Из историје Српске Цркве велику пажњу је посвећивао темама везаним за Светог Саву и Светосавље (Титов 1933, 97-104). Године 1925. Украјинска Академија наука штампала је његово велико дело *Историја Кијевске Духовне Академије*. Ово дело има огроман значај за праћење богословског утицаја на српску теологију у периоду 18. и 19. века (Казимировић 1928б, 55). Поводом упокојења протојереја др Теодора Титова, већина наших истакнутих теолошких часописа је објавила некрологе.

Викентије Фрадински је по изгнанству из Русије завршио Православни богословски факултет у Београду. Године 1939. изабран је за професора Опште историје на Богословском факултету у Београду (Пузовић 2013, 106-108). Велику пажњу посветио је изучавању хетеродоксних заједница (монофизита и несторијанаца). Упокојио се 1961. године (Јевтић 1980, 191-192; Кашић 1961, 27-28).

Поред наведених професора Православног богословског факултета¹⁷ који су дали дах српској црквено-историјској науци (Доброклонски, Титов, Фрадински), у време формирања Факултета веома важно место професора преузео је Михаило Алексијевић Георгијевски, бивши професор Петроградске

¹⁶ Професор Александар Павлович Доброклонски је као најстарији професор председавао првом професорском седницом Православног богословског факултета. Када је декан Степа Димитријевић боравио изван Србије 1923. године, Доброклонски је био вршилац дужности декана (Пузовић 2012б, 93)

¹⁷ Православни богословски факултет у Београду, двадесетих година двадесетог века, завршили су потоњи чувени руски професори и јерарси: Николај Афанасјев, Николај Зјернов, Леонид Иванов, Јован Шангајски, Кипријан Керн (Пузовић 2015, 70).

духовне академије. Он је обављао дужност професора Старојеврејског језика. Протојереј Василије Зјенковски је, по доласку у Београд, био изабран за професора Богословског факултета на катедри за педагогију и философију (Сандо 2000, 65). У Београду је постао члан кружока руских интелектуалаца и био је под великим утицајем Гогоља. Зјенковски се, међутим, није дуго задржао у Београду, него се преселио у Праг.

Црквено-правна наука код Срба почиње да утврђује своја полазишта и тенденције кроз делатност професора Сергија Троицког. Сергије Викторович Троицки је рођен у Томску, 1878. године. Свршивши Тверску духовну семинарију, своје богословско образовање наставља на Петроградског духовној академији (Гардашевић 1968, 69-72). До 1920. године радио је као професор Петроградске духовне академије, а по одласку у емиграцији био је професор Богословског факултета у Београду и Правног факултета у Суботици. Доласком у Србију активно се укључио у живот Српске Цркве и Руске Заграничне Цркве. Иако се бавио црквеним правом и највише посвећивао пажњу брачном праву, Троицки је показивао склоност ка разним богословским темама. Велику је пажњу посвећивао и Номоканону Светог Саве. Оставивши иза себе преко двеста радова, упокојио се 1972. године у Београду (Гардашевић 1973, 12).

Закључак

Митрополит Михаило Јовановић представља кључну личност у другој половини 19. века, како за Српску Православну Цркву тако и за српско-руске духовне везе. Као бивши кијевски ђак и личност која је велики део свога живота везала за Руску Цркву, он је настојао да повеже два брата народа кроз школовање Срба на руским духовним академијама и световним факултетима. Срби који су се школовали у Русији посебну пажњу су посвећивали црквено-историјској науци, која је тада делатношћу Болотова и Лебедева постала водећа теолошка дисциплина код Руса. По повратку у отаџбину они су били стубови Српске Цркве: епископи, професори богословија, учитељи (Никодим Милаш, Никанор Ружичић, Стеван Веселиновић, Стеван Димитријевић и други).

Кроз полемику Троицког и Рајића са Казимировићем дошло се до закључка какав је био систем школства на руским духовним академијама. Троицки и Рајић су сложни да су духовне академије крајем 19. и почетком 20 века биле најбоље високе богословске школе, које су имале богате библиотеке и најеминентније богословске научнике тога доба. Октобарска револуција и победа бољшевизма довешће до немилосрдног обрачуна са Руском Црквом и руском хришћанском интелигенцијом. Многи Руси изабраће Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца за место свог сталног или привременог пребивалишта. Руско монаштво, предвођено мати Екатарином и оцем Амвросијом Кугановим, обновило је монашку духовност у Српској Православној Цркви и одиграло пресудан утицај на највеће српске духовнике двадесетог века: епископа Николаја Велимировића, авву Јустина и оца Тадеја Витовничког.

Фундаментални допринос оснивању Православног богословског факултета у Београду дали су руски емигранти, бивши професори духовних академија. Велики је значај Доброклонског, Титова, Фрадинског, који су у српску богословску науку и историографију донели један нов критички метод црквено-историјске науке. Немерљив допринос развоју српске академске теологије дали су и: Троицки, Зјенковски, Георгијевски и други. Руски професори поставили су добре темеље на којима почива Православни богословски факултет у Београду већ сто година.

Библиографија

„Александар Павлович Доброклонски“ 1937 – „Александар Павлович Доброклонски“ (1937). *Свјетосавље*, 4, 157-158.

Атлагић, М. (2005). „Покушај рехабилитације Пантелије Срећковић“. У Зборнику: *Академик Пантелија Срећковић* (стр. 91-96). Рача-Београд: Центар за митолошке студије.

Веселиновић, С. (1889). „Писмо из Русије“. *Црквени гласник*, III, стр. 347-349.

Гардашевић, Б. (1968). „Сергије Троицки као црквеноправни писац“. *Православље, новине Српске њајријаршије*, II, 29, стр. 69-72.

Гардашевић, Б. (1973). „Поводом смрти црквеноправног писца Сергија Троицког“. *Православље, новине Српске њајријаршије*, VIII, 139, стр.12

Јевтић, А. (1980). „Др Викентије Фларијанович Фрадински“. *Бојословље*, 1-2, стр. 191-192.

Јовановић, М. (1926). „Срби у руским школама у XVIII веку“. *Црква и животи*, 1-2, стр. 16-30.

„Још неколико речи о нашем Митрополиту у Русији“ 1869 – „Још неколико речи о нашем Митрополиту у Русији“ (1869). *Пасџир*, II, 31; 32, стр. 691-693.

Казимировић, Р. (1928а). „Изнуђена реч у заштиту истинске науке црквеног права“. *Весник Српске Цркве*, XXXIII, 2; 3; 4, стр. 135-139; 211-215; 318-323.

Казимировић, Р. (1928б). „Др Теодор Титов, митроносни протојереј и професор београдског Универзитета (поводом његове шестдесетогодишњице)“. *Весник Српске Цркве*, XXXIII, 1, стр. 53-58.

Казимировић, Р. (2010). „Богословски факултет Београдског универзитета“. У: Шијаковић Б., Раковић А., *Универзитет и српска теологија: Историјски и просветни контексти оснивања Православне богословске факултета у Београду (испирживања, документација, библиографија)*, (стр.143-145). Београд: Институт за теолошка истраживања.

„Како је наш Митрополит Михаило посетио словенски комитет у Москви“ 1869- „Како је наш Митрополит Михаило посетио словенски комитет у Москви“ (1869). *Пасџир*, II, 30,стр. 664-665.

Кашић, Д. (1961). „Црквени историчар др Викентије Ф. Фрадински“. *Бојословље*, 1-2, стр. 27-32.

Кончаревић, К. (2010). „Утицај руске емиграције на обнову и развој српске монашке духовности“. У Зборнику: *Српска теологија у двадесетом веку: испирживачки проблеми и резултати*, књ. 7. (стр. 36-47). Београд: Институт за теолошка истраживања.

- Марјановић, Ч. (1909). „Руси и српска богословска књижевност“. *Хришћански весник*, XXVI, 7-8; 9; 10; 12, стр. 516-526; 656-664; 716-724; 897-901.
- Огњановић, Р. (1894). „О руским духовним академијама“. *Мир*, 18, стр. 1.
- Пилиповић, Р. (2012). „Срби богослови на школовању у Русији у другој половини 19. века – према оцени руског царског дипломате“. *Годишњак за друштвену историју*, 2, стр. 77-103.
- Поповић, Ј. (1925). „О њој – необичној Русињи међу нама обичнима“. *Хришћански живот*, IV, 12, стр. 543-547.
- Поповић, Ј. (1927). „Из апокалипсиса наших дана“. *Хришћански живот*, VI, 10-12, стр. 209-243.
- Пузовић, В. (2011). „Личност и дело професора Александра Павловича Доброклонског (I део)“. У Зборнику: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 10. (стр. 39-74). Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Пузовић, В. (2012а). „Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији (1869-1899)“. У Зборнику: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књ. 12. (стр. 152-173). Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Пузовић, В. (2012б). „Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (II део)“. У зборнику: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ.11. (стр. 92-111). Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Пузовић, В. (2013). „Викентије Флоријанович Фрадински – историчар Цркве“. У зборнику: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ.13. (стр. 105-116). Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Пузовић, В. (2014). „Теодор Иванович Титов-историчар Цркве“. У зборнику: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 15, (стр. 127-152). Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Пузович, В. (2015). „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920-1940 гг.)“. *Вестник Православной Святоиерихоновской гуманитарной оуниверситетии* (Серия II: История, История Русской Православной Церкви), 2 (63), стр. 65-83.
- Радовић, Р. (1963). „Историја српског женског монаштва“. *Гласник СПЦ*, 1, 20-27.
- Рајић, Љ. (1928). „У заштиту руских духовних школа – Семинарија и Академија“. *Весник Српске Цркве*, XXXIII, 3; 4; 5-6, стр. 215-224; 323-338; 419-421.
- Рибникар, В. (2010). „Теолошки факултет или Духовна академија“. У: Шијаковић Б., Раковић А., *Универзитет и српска теологија: Историјски и просветни контексти оснивања Православне богословске факултетии у Београду (истраживања, документација, библиографија)*, (стр.125-127). Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Сандо, Д. (2000). „Протојереј Василије Зјенковски као православни педагог“. *Богословље*, 1-2, стр. 58-73.
- Слијепчевић Ђ. (1980). *Михаило, Архиепископ српски и Митрополит Србије*. Минхен.
- Слијепчевић, Ђ. (2002). *Историја Српске Православне Цркве II*. Београд.
- Станојевић, М. (2005). „Историк Панта Срећковић, приповедач и драмски писац“. У

Зборнику: *Академик Панићелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), (стр. 125-132). Рача-Београд: Центар за митолошке студије.

Сувајџић, Б. (2007). *Иларион Руварац и народна књижевност*. Београд: Институт за књижевност и уметност.

Троицки, С. (1928). „Истинска наука или друга група прве категорије“. *Весник Српске Цркве*, XXXIII, 2; 3; 4, стр. 310-317; 396-411.

Швабић, П. (1900). „Некролог В. В. Болотову“. *Гласник православне Цркве у Краљевини Србији*, I, 6, стр. 118-124.

The contributions of the Russian Church to the academic education of Serbs in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century

Summary. This paper explores the role and contribution of the Russian Church in the academic education of Serbs from the second half of the 19th century to the first half of the 20th century. During the second half of the 19th century, great numbers of Serbs were educated in Russia. After the October Revolution, many Russian migrants arrived in Serbia. Especially important were Russian monks, who renewed the monastic spirituality, and Russian professors, who influenced the historical course of Serbian theology by founding the Orthodox Faculty of Theology.

Keywords: Russian Church, theological academies, monasticism, Faculty of Orthodox Theology.